

תוספת שבת זיו"ט

כתב הט"ז בשו"ע (או"ח הלכות שבועות סי' תצד): "מאחריו להתחיל ערבית בכניסת שבועות כדי שיהיו זמי הספירה תמימות". וכתב בספר "משנת יעב"ץ" להגאון רבה של ירושלים הרב בעלאל ז' ולט זצ"ל¹, שדעת הט"ז שמשעה שקיבל עליו קדושת יו"ט שוב אין הוא יכול לספור ספירת העומר של היום הקודם לפי שפקע ממנו אותו היום, ולכן למ"ד תוספת יו"ט דאורייתא, אין להוסיף תוספת בחג השבועות כיון שע"ג כן מפקיע הוא חלק מיום ספירת העומר ונמצא שלא היו כל המזמזמים. והסביר בזה את הכתוב (ויקרא כג, כא) "וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש" מאי דלא כתיב כן בשאר יו"ט כיון שקב בעיצומו של יום-מותר לקדש ולא קודם לכן. וזאת, מן הטעם שכתבנו לעיל. ולפיכך כתב שאם קידש והתפלל מבעו"י - לא יצא.

ותלה את דברי הט"ז כאן בדבריו לשיטתו בהלכות שמניני עצרת (או"ח סי' תרסח ס"ק א) שכתב המהרש"ל בתשובה ס"ח דאע"ג דקי"ל דיכול להתפלל של שבת בערב שבת, ואומר קדושה על הכוס כמבואר בברכות (כז ע"ב) מ"מ בכניסת שמ"ע אין לקדש על הכוס מבעו"י של יום שביעי לחג, משום דאין יעשה עם ברכת לישוב בסוכה דאי"א לו לברך דהו"ל תרתי דסתרי אהדדי וגם א"א שלא יברך דלמה יגרע הברכה, דלא דמי להא דקי"ל דבשמ"ע מתיב יתבינן ברוכי לא מברכינן... דכאז קודם שתבוא הלילה, דעדיין הוא מחויב בסוכה מן התורה אין לגרוע הברכה... וכתב עוד שם דאין לומר דהואיל וכבר קיבל עליו קדושת שמ"ע וקי"ל דתוספת מחול על הקודש הוא דאורייתא א"כ גם אז פטור מסוכה כמו בעיצומו של יום שמ"ע דזה אינו דנהו דמוסקפין מחול על הקודש כדאשכחן רב עלי של שבת בע"ש אבל מ"מ לא להשוותם לילה שהרי ק"ש של ערבית היה אומר בעונתה. ומשו"ה ג"כ אין ראוי לספנה ספירה בליל שבת אחר קידוש עד הלילה ע"כ תורף דבריו. והט"ז שם דחה דבריו וכתב: ז"ל "ודברי הרב תמוהין מאד ואין הדעת של עניות דעתי סובלת דלמה גזר תענית בחינם משעת כניסת שמ"ע שהוא מבעו"י והוא הכרח תוספת מחול על הקודש והוא דאורייתא... ובאמת סברא שבנה הרב עליו אין לו קיום כלל. דודאי מי שמוסיף מחול על הקודש הוא עושה עפ"י צווי תורתנו הקדושה, כבר חלף ממנו חובת היום ומה שהיה עליו מקודם והנה כמו בלילה ומחר ממש... וחייב סוכה שלפנינו הן מצד האכילה וכן מצד הכניסה היא נמנעת ממנו בשעה שקיבל קדושת יו"ט של שמ"ע שבזה סותר מצות סוכה... ויש לו יכולת לעשות כן. פשיטא שתיכף נענס לגדר יתובי יתבינן ברוכי לא ברכינן (חו"ל), ויהוה כמו בלילה שהפה הקדוש יתעלה ב"ה שצוה עליו מצות סוכה ביום הקרא, הוא הפה הקדוש שהתגר לו אחר שקיבל עליו שמ"ע... ומאן יהיב לך משופרי דשופרי ואכלינן אותה שעה בסוכה רק שאין מברכינן".

1. וע"ע דבריו במאמר שהובא בקובץ מזכרת שיצא לזכרו של הרב הרצוג זצ"ל (בעריכת הרב זיו"ט זצ"ל).

כלומר לפי הבנה זו בדברי הט"ז הרי לכאורה משעת תוספת יו"ט בטלו כל הדינים של היום הקודם (ספירת העומר, ישיבת סוכה וכו'), וחלים כל הדינים של יום חדש. ולפי"ז גם בא"י ביה"ש של שמ"ע אסור לו לישב בסוכה (משום בל תוסיף) או לכל הפחות מופקע הוא מן חיוב ישיבת סוכה.

והקשה עליו הרב אביגדור נבנצל שליט"א (במאמר המופיע בקובץ "ביצחק יקרא") שאם נמשיך חשיבה זאת באופן קיצוני נמצא שאם יחול מוצאי שביעי של פסח בשבת (לא לפי חשבון הלוח) הרי בתוספת שבת יהא מותר לאכול חמץ לפי שפקע איסורו כיון שקיבל יום חדש. וכן אם יחול מוצאי יו"ט ביום שבת יעלה על הדעת שיהא מותר לאכול בתוספת שבת! והוא פלא. ועוד הקשה קושיא חזקה מגמ' בסוכה ונביא אותה לקמן. ולפיכך כתב שם, שדברי הט"ז בענין "תמימות" אינן אלא אסמכתא. ובודאי שגם אם יקבל תוס' יו"ט, יכול עוד לספור ספירת היום הקודם שלא פקעו חיוביו בגלל שקיבל תוספת יו"ט. ומה שכתב שביה"ש של שמ"ע יפקע חיוב סוכה, אינו אלא לפי שדיבר בחו"ל שנין כך יושבים מספק בסוכה וא"כ כל הידושו אינו אלא שלא מברכים (וזה אפשר להבין בפשטות שהוא מדרבנן כדי שהברכות לא יסתרו את החג שקיבל עליו). אבל ח"י שסבר שפקעה ממנו מצות סוכה בשל תוספת יו"ט שקיבל.

אמנם, מן הלשון החדה של הט"ז שהבאנו קודם: "משעה שקיבל עליו תוס' יו"ט, עפ"י תורתנו הק' כבר חלף והלך ממנו חובת היום הקודם" אין משמע כן. לפיכך עלינו לבאר היטב יסודות תוספת שבת ויו"ט ולמה היא מועילה ולישב הט"ז ב"ה באופן אחר.

יסוד דין התוספת נאמר כידוע ביוהכ"פ, בגמ' ביצה (ל ע"א) "דהא תוספות יוהכ"פ דאורייתא הוא", וכך פסק הרמב"ם שביתת עשור (פ"א ה"ו): "וצריך להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו שנאמר 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב', כלומר, התחל לצום ולהתענות מערב תשעה הסמוך לעשירי".

וכתב המ"מ: שמדברי רבינו נראה שאין תוספת ד"ת אלא בעינוי אבל לא בעשית מלאכה לא ביוהכ"פ ולא בשבתות וכו' אבל ההלכות נראה דעתם לפסוק כדברי הברייתא ששונה תוספת לכל יום קודש. וכ"ה דעת שאר המפרשים שתוספת יש מן התורה אפי' בשבתות ויו"ט עכ"ד. ועיין תוס' מוק' (ד ע"א), ד"ה "ומה" והרא"ש ברכות (פרק ד' סלמן ה'), דגם בשבת ויו"ט איכא תוספת.

והרדב"ז בתשובות חולק על המ"מ וסובר שגם לרמב"ם הדין כן. ועדיין יש מחלוקת למ"ד תוספת שבת ויו"ט מדאורייתא, האם דוקא כשקיבל ע"ע או שנכנסת מאליה ועדיין ריטב"א ר"ה (ט ע"א). וכבר חקר בזה התוספת שבת (סי' רס"א פ"ק יג). וראה בספר שו"ע הרב או"ח (סי' רס"א בקונטרס אחרון) שמחלק בין סמוך לחשיכה ממש שאז גם אם לא קיבל עליו, יש דין תוספת שבת דאורייתא, לבין זמן קודם לזה שהוא תוספת שבת רק אם קיבל עליו. (וע"ע בשו"ת חלקת יואב או"ח ס"ל).

וכבר פלפלו האחרונים שא"כ מתי שייכים ההיתרים שנאמרו לזמן ביה"ש הרי יש דין של תוספת שבת ועיין מ"ב וביה"ל (סי' רס"א באו"ח) מה שכתב בזה.

עלינו לעיין לאלו דינים חלה תוספת שבת. מפורש בראשונים שחלה לענין ביטול מלאכה וקידוש. והנה, לענין קידוש, דבר זה אינו חליב לנבוע מן העובדה, שדין שבת חל על התוספת ונתקדשה. שהלי גם הרמב"ם שלדעת המ"מ סובר שתוספת שבת אינה דאורייתא כותב בקל"י שבת

(פרק כ"ה"א) "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד-יום, אף על פי שלא נכנסה השבת. וכן מבדיל על הכוס מבעוד-יום אעפ"י שעדיין היא שבת. שמצות זכירה לאומרה, בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו כמעט". משמע א"כ שזה כלל בקידוש שזכירת קדושת השבת אינה חייבת להיעשות דוקא משחל השבת אלא יכולה להיעשות גם קודם לכן מעט.

ענין ביטול מלאכה יכול להיות מוסבר ע"י הבנה של מעין נדר. דהיינו שמי שקיבל עליו שבת כאילו קיבל עליו להימנע ממלאכות. השאלה היא האם יחולנו עליו דינים אחרים של שבת וי"ט כתוצאה מקבלת התוספת.

נהנה התוס' בריש ערבי פסחים ד"ה "עד שתחשך" כותב שקידוש של פסח כיון שהוא מארבע כוסות חייב להיעשות רק בזמן שודאי לילה למרות שבשבתות וי"ט אפשר לקדש גם בתוספת שבת. לפי שהוקשו מצה ומרור לקרבן פסח שנאמר בו: "ואכלו את הבשר בלילה הזה". ולפיכך א"א לעשות מצוות הסדר קודם הלילה.

נמוכח מן התוס' שאילולי הוקשו מצה ומרור לפסח שנאמר בו בלילה, הייתי סבור שאפשר לאכול מצה ומרור בתוספת יו"ט קודם הלילה. הרי מפורש לנו בזה שדינים של יו"ט כמו מצה ומרור נמשכים לתוספת יו"ט.

אמנם, בכתובות דף מז ע"א משמע מתוס' להיפך. הגמ' שם שואלת "מן" לשמעה ידי הבת לאבילה" ומוכיחה: "אלא הא דזכי ליה רחמנא לאב למימסרה לחופה, היכי מצי מסר לה, הא קמבטל לה ממעשה ידיה... פליק רב אחאי... א"נ דמסר לה בשבתות וי"ט". (שאז אינו מבטלה ממלאכה). והקשה בתוס' שם ד"ה 'דמסר לה' - "אע"ג דאמר במוק' (חי): ושמת בחגר ולא באשתך דאין נושאין גשים בחנה" מ משום דאין מערבין שמחה בשמחה. ודרשה גמורה היא כדאמר בחגיגה דהני מדאורייתא, איכא למימר, דהכא אמרי שעה אחת לפני יו"ט שהוא כיו"ט לענין מלאכה דתוספת דאורייתא ובטלה ממלאכה".

נהנה קשה, מה תירץ תוס' על קושיתו, כמו שבתוספת יו"ט אין הוא מבטלה ממלאכה, הרי חייב בשמחה, והדרא קושיין לדוכתיה דאין מערבין שמחה בשמחה.

לכאורה מוכח מן התוס' הזה שחולק על התוס' בפסחים שהבאנו קודם. וסובר שתוס' יו"ט בכוחה למנוע מלאכה אבל לא לחדש מצוות של היום כמו שמחה. א"כ נחלק ונמצא שמצות שמחה מיוחדת היא שא"א לשינה בתוס' יו"ט.

נהנה גם לשיטת התוס' בפסחים שאפשר להמשיך דינים של יו"ט לתוספת יו"ט א"א לאכול מצה ומרור בתוספת יו"ט, מפני שהוקשו לפסח שנאמר בו "לילה" ואין לומר שתוספת יו"ט תיקרא לילה יו"ט שזה ודאי שאין כח בתוספת יו"ט להפוך יום ללילה. וגם לא לשנות התאריך אלא רק להחיל דינים של מחר, היום.

הפמ"ג ד' הקשה בספרו "מתן שכרן של מצוות" מדוע אומרים בע"ש שחרית תחנון בתפילה הרי אנו נוהגים כדברי תרומת הדשן שחתן ביום חופתו אין אומרים תחנון בביהכ"נ אף בתפילת שחרית והטעם מפני שכיון שמקצת היום בשמחה אין אומרים תחנון כל היום וא"כ הקשה הפמ"ג גם בכל עש"ק כיון שיש מקצת היום בשמחה בגלל תוספת שבת א"כ לא נאמר תחנון כל היום כולו.

ויש להבין מה שאל, הרי בתוספת שבת כבר שבת וא"כ מדוע שישפיע

הדבר על יום שישי ואיך יקרא מקצת היום בשמחה.
אלא ודאי שהבין הפמ"ג שאין בכח תוספת שבת להפך התאריך משישי
לשבת, אלא רק להחיל דיני שבת על יום שישי, אבל עדיין נחשבת אותה תוספת
שבת למקצת יום שישי.

ולפי"ז ברור שאם יקבל תוספת שבת לא יוכל לספור ספירת העומר של
היום הבא שאין כח בתוספת שבת לשנות תאריך האתמול אלא רק להחיל דיני
השבת.

ובספר "המאיר לעולם" הסביר בזה שיטת המהרש"ל שהבאנו לעיל. שאין
כח בתוספת שבת אלא להחיל דינים הנובעים מקדושת השבת או מן היו"ט אבל
לא דינים אחרים. ולכן אי"א לקרוא ק"ש של ערבית בתוספת שבת שאין דין
ק"ש נובע מקדושת השבת אלא מלילה רגילה וה"ה לספירת העומר. ואלה דבריו
ז"ל: "ומבואר מדברי המהרש"ל דלא מהני קבלת שבת או יו"ט מבעו"ל רק
להמשיך קדושת יום הבא על סוף יום העבר, דהיינו לאסור אז במלאכה שהוא
תלוי בקדושת היום, וכך לומר קידוש על הקוס משום שהוא תלוי ג"כ בקדושת
היום. אבל פשיטא דבשביל קבלתו את השבת מבעו"ל לא נאמר דחשובה אותה
השעה ליום מחר לענין שאר דברים שאינן תלויים בקדושת שבת כגון נידה
שחל יום ז' שלה בע"ש בודאי אינו מועיל קבלת שבת שלה מבעו"ל שתוכל
לטבול קודם צאה"כ דמה שיכולה לטבול בלילה אין זה משום קדושת השבת.
דגם בחל יום שמיני שלה בחול יכולה לטבול בכניסת ליל שמיני. נמצא
דהיתר טבולתה בלילה אינו בשביל קדושת השבת אלא מקרה הוא שקרה שחל
ליל שמיני בשבת. לכן אינו מועיל קבלת שבת מבעו"ל להתיר לה לטבול
קודם הלילה, דלא מהני קבלת שבת מבעו"ל רק להוסיף קדושת יום הבא על
סוף יום שעבר אבל לא לומר דבאמת שיך אותה השעה למעת לעת של מחר לענין
דברים שאינם תלויים בקדושת שבת רק בהתחלקות הימים. וזה הוא החילוק
בין קידוש לק"ש דבקידוש מסקינן בברכות שם דאומר קדושה על הכלוס והוא
משום דתלוי בקדושת שבת כנ"ל. ואילו בק"ש כתב רא"ש בריש ברכות שהיה
ממתין עד צאה"כ והוא משום דק"ש אינו בא מקדושת שבת דהא אף בחול חייב
לקרוא ק"ש של ערבית. וכן ספירת העומר ודאי אינו מועיל קבלת שבת
ויו"ט מבעו"ל שיהא יכול לספור קודם הלילה. דאין יאמר היום שבעה
ימים לעומר ובאמת עדיין הוא יום שישי דלענין התחלקות הימים אינו משתנה
העתים בשביל קבלת שבת מבעו"ל. ולכן (כתב המהרש"ל) אם קיבל עלינו
קדושת שמיני עצרת מבעו"ל אינו נפטר מן התורה ממצות סוכה עד הלילה ממש.
דמה שפטור מן התורה בשמ"ע מסוכה אינו בשביל קדושת שמ"ע דהא גם בשאר
ימות השנה פטור בעבור שבעת ימי החג. א"כ חזינן דמה שפטור בשמ"ע
מסוכה אינו בשביל קדושת היום דגם אם יום שמיני לא היה קודש, ג"כ היה
פטור אז מסוכה משום שכבר עברו עליו שבעת ימי החג כמין שפטור בשאר ימות
השנה מסוכה ולכן אינו מועיל מה שקיבל עלינו שמ"ע מבעו"ל לפטרו ממצות
סוכה. ולכן שפיר כתב הרש"ל דאע"ג שקיבל עלינו מבעו"ל קדושת שמ"ע מ"מ
חייב בסוכה מהת' עד הלילה".

עולה בידינו עד עתה:

- א. תוספת שבת מועילה לקידוש, אבל כתבנן כבר שאינו מוכיח על מהות תוספת
שבת, שהרי גם למ"ד שתוספת שבת לאו דאורייתא, אפשר לקדש קודם השבת.
- ב. ראינו שיכול להימנע ממלאכות וזה עדיין יכול להתבאר מדין נדר.
- ג. מתוס' בפסחים ראינו שאפשר להמשיך להקוס גם מצוות של מחר הנובעות
מקדושת היום. אלא בתוס' כתובות ראינו לא כן לגבי מצות שמחה.
- ד. נוכחנו לדעת שפשוט שתוספת שבת אין בכוחה להפוך יום ללילה או לשנות
תאריך מיום שישי לשבת. אלא רק להחיל דינים של מחר.

ה. ראינו שגם החלת דינים זו תלויה בתנאי שהם דינים הנובעים מקדושת שבת ויו"ט ולא מדינים הנובעים משנוי היום בלוח. ולפי זה פשיטא שאין תוספת שבת ויו"ט מסוגלת להפקיע חובות של היום הקודם כמו סוכה וספירת העומר.

וא"כ הט"ז שהבאנו לעיל בשבועות ובשמ"ע חולק לכאורה על יסוד זה. אבל הנראה לומר שגם הט"ז הסכים ליסוד הזה. ופשוט הוא שגם לדעתו, אילו חל מוצאי ז' של פסח בליל שבת בודאי שאסור היה לאכול חמץ בתוספת יו"ט שהוא עדיין ז' של פסח עפ"י התאריך ואין אכילת חמץ נובעת מקדושת השבת. אלא שיש לפעמים שדיני יום השבת ויו"ט שחלו בעקבות קבלת תוספת שבת ויו"ט סותרים את דיני היום הקודם ואז הם מפקיעים אותם מכח צווי התורה על תוספת שבת. אבל רק במקרים של סתירות.

והנה בשתי המקרים שדיבר בהם הט"ז ישנה סתירה בין קבלת יו"ט החדש לבין דיני היום הקודם. שבועות נקרא בתורה "יום החמישים" ולפיכך קבלת יום החמישים סותרת אפשרות לספור מ"ט ולפיכך היא אמנם מפקיעה אותה כדברי הרב ז' ולטי וממילא אין זה "תמימות" היות וקיצה יום א' בספ"ע.

וכדי להסביר הט"ז בענין שמ"ע אקדים הקדמה. בביאור השם עצרת נתקשו הרבה. מדוע מלה זו מיוחדת את החג. וכתב הרב ז' זצ"ל בספרו המועדים בהלכה שבתרגום יונתן נאמר: על הפסוק "ביום תמינאה כנישן תהורו בחדותא מן מטילכוז לבתיכוז". נמצא שזהו עיקרו של עצרת להיעצר בבית מן הסוכה. וביאר לפי"ז את דברי הש"י בסוכה. (מח ע"א): שמ"ע רגל בפ"ע "שאיך יושבין בסוכה" וכבר העיר הערוך לנה שלמה לא נקט שלא נוטלים לולב ואין מנסכין מים. וכל אלו הם דינים שליליים וקשה לומר שהגדרת שמ"ע היא "שלילית" כלומר, מה לא עושים בחד זה. אמנם לפי"ז התבאר היטב שהעובדא שלא יושבין בסוכה היא מיסודות חג שמ"ע. ואם אמרנו כן, הרי בהורים דברי הט"ז שבתוספת יו"ט של שמ"ע לא יושב בסוכה לפי שקבלת חג עצרת סותרת את מצות ישיבת סוכה. אבל פשוט שגם הט"ז יודה שתוספת שבת ויו"ט אין בכוחה להפקיע סתם דיני היום הקודם.

אמנם על הט"ז קשה גם לפי הסברנו, מגמ' מפורשת בסוכה. בסוכה מו"ע"ב כתוב שסוכה מוקצה בשמיני כיון דאלך מתרמי ליה סעודה ביה"ש אכיל ליה בסוכה ומיגו דאיתקצאי לביה"ש איתקצאי לכולי יומא והנה מפורש כאן שביה"ש של יום השמיני אוכלים בסוכה! נגד הט"ז. (אא"כ נפרשו כמו הרב נבנצל שליט"א שלא דיבר אלא בחול מה שדוחק בלשונו).

אמנם כבר הבאנו שיש סוברים שתוספת יו"ט אינה אא"כ קיבלה ע"ע ולפי"ז אפשר להקים גמ' זו כשלא קיבל ע"ע. וגם לסוברים שחלק מביה"ש הוא תוס' שבת ממילא אפשר ליישב עפ"י השאלה האם מוגו דאיתקצאי חלק מביה"ש איתקצאי לכולה יומא או לא וצ"ע.